

Prahistorijski ribolov u našoj zemlji

Aleksandar Stipčević, Zadar

Prahistorijska arheologija je dokazala, da su se ljudi počeli baviti ribolovom početkom mlađeg paleolitika, t. j. da se ribolov pojavljuje istovremeno sa Homo-sapiens-om. Međutim, tokom cijelog paleolitika nije ova privredna grana imala veću važnost u ekonomskoj strukturi tadašnjih ljudskih zajednica, kako nam to, uz ostalo potvrđuje i vrlo primitivno oruđe za ribolov (upotrebljavale su se samo t. zv. ravne udice i harpuni. U slijedećoj periodi, u t. zv. mezolitiku, ribolov najedamput dobiva na važnosti i to zbog čitavog niza ekoloških faktora, uvjetovanih uglavnom klimatskim promjenama. Najvažniji razlog, zašto su se ljudi počeli baviti intenzivnije ovom privrednom granom, jeste seljenje velikih polarnih životinja iz centralne Evrope na sjever, zbog čega su i paleolitski lovci morali seliti za njima ili prilagoditi se sa novonastalim prilikama i promijeniti svoj način života. Arheološka istraživanja naselja iz ovoga doba pokazala su nam, da su se mnogi odlučili za ovo drugo i da su se počeli, zbog nedostatka lovnih životinja, baviti ribolovom. Brojni ostaci ribljih kosti i ogromne naslage školjaka, kao i bogatstvo sredstava za ribolov, koji susrećemo u ovo doba (udice, harpuni, mreže, čamci, palisade, vrše i t. d.) pokazuju nam, da je ribarstvo postalo za mnoge ljudske grupe najvažniji, pa čak i jedini izvor prehrane.

Nemamo nikakvih podataka o postojanju ribolova u našoj zemlji u ovo doba. Malobrojni lokaliteti iz mlađeg paleolitika, koji su dosada otkriveni, nisu dali podataka o tome, a o mezolitiku u našoj zemlji dosada vrlo malo znamo, jer je skoro potpuno neistražen, tako da se do nedavna smatralo, da uopće nema lokaliteta iz toga doba kod nas.

Prve sigurne dokaze o ribolovu u našoj zemlji imamo iz neolitika.

Počet ćemo s Dalmacijom.

O ribarstvu u Dalmaciji u neolitsko doba znamo vrlo malo. Razlog tome jeste nedovoljna ispitatost neolitskih naselja u ovom kraju s jedne strane, a s druge slab interes, koji su pokazivali naši stari arheolozi prema t. zv. »nearheološkom« materijalu (kostima domaćih i divljih životinja, sjemenju domaćih i divljih biljaka i kostima riba), tako da vrlo teško možemo na temelju podataka, koji su nam oni ostavili, zaključiti nešto konkretnije o ekonomici tadašnjih ljudskih grupa. Ipak neke podatke o ribolovu u Dalmaciji imamo. Tako na pr. Bučić nas izvještava, da je tokom svojih istraživanja na ne-

spilju posljednjih godina temeljito i do kraja ispitaio, potvrđuje nam Gasperinijev izvještaj.³

Za otok Brač imamo jedan jedini podatak, koji se tiče neolitskog ribolova. Taj nam je dao Bulić,⁴ koji piše, da je u spilji Kopačini pronašao morske školjke.

Spomenut ćemo još lokalitet Raču na Lastovu, čiji su se stanovnici također vrlo rado bavili ribanjem.⁵

Najnovija istraživanja neolitskog lokaliteta Bitinjak kod

Slika 2. — Koščani harpun iz Vinče

Šibenika pokazala su, da su se ribolovom bavili i stanovnici kopna, a ne samo otoka. U ovom su lokalitetu, naime, pronađene velike količine morskih školjaka, na temelju čega je istraživač toga naselja prof. J. Korošec zaključio, da su se stanovnici ovoga naselja bavili ribolovom.⁶ Nije, međutim, vjerojatno, da su se neolitski stanovnici Bitinja, koji je prilično udaljen od mora, bavili ovom privrednom granom, nego je vjerojatnije, da su oni ribu i školjke dobavljali kod ribara-stanovnika neolitskih naselja na obali, za zamjenu davali svoje zemljoradničke i stočarske proizvode.

Što znamo s druge strane o oruđu, koji se upotrebljavao za ribolov? I o tome imamo vrlo malo podataka. Ipak znamo, da su dalmatinski neolitičari upotrebljavali koščane udice, jer je jedna — krasno sačuvana — pronađena na otoku Rabu.⁷ Po svom obliku ona se nimalo ne razlikuje od današnjih metalnih udica (Sl. 1). Vjerojatno su ovakve udice bile u općoj upotrebi i u ostalim dijelovima naše obale u to doba.

Da li su dalmatinski neolitičari upotrebljavali još koje sredstvo za ribolov osim udice, to ne znamo, jer nam podaci o tome potpuno nedostaju. Možemo jedino nagađati, da su znali i za mrežu, jer je u Grapčevoj spilji pronađena jedna koščana igla, koju je prof. G. Novak okarakterizirao kao »iglu za pletenje mreže«.⁸ Isto tako možemo nagađati, da su za lov na ribe upotrebljavali i čamce. Znamo naime, da su neolitičari u Dalmaciji znali za velike transportne brodove,⁹ pa je onda vrlo vjerojatno, da su imali i manje brodove i čamce za plovljenje između otoka i za ribarenje.

To bi bili sakupljeni svi podaci, koji dosada posjedujemo o ribarstvu u neolitsko doba u Dalmaciji i kad bi po njima htjeli prosuditi važnost, koju je ova privredna grana morala imati u ekonomici tadašnjih ljudi, ne bismo to uspješno mogli učiniti, a niti bismo to uopće mogli. Moramo ipak vjerovati, da će buduća istraživanja nesumnjivo dokazati, da je ribarstvo, naročito na otocima, igralo veliku ulogu, možda i najveću u njihovom životu.

Za ribolov u Panonskoj nizini imamo mnogo više podataka i to zahvaljujući u prvom redu dobroj ispitatosti mnogih neolitskih naselja.

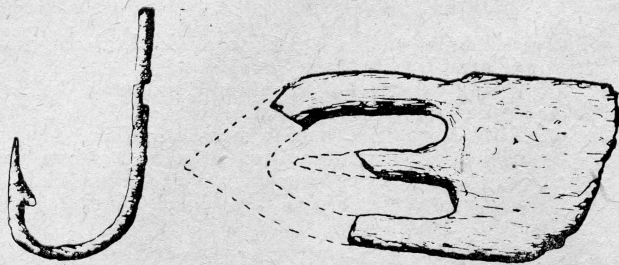
Arheološki ostaci nam pokazuju, da su se ljudi ribolovom bavili već u starijem neolitiku, t. zv., starčevačkoj kulturi (nazvana po glavnom lokalitetu te kulture, Starčevu kraj Pančeva). O tome nam prije svega govore riblje kosti i školjke sakupljene prilikom istraživanja naselja kod Starčeva. Sigurno pak znamo, da su već tada oni poznavali mrežu, jer su u istom lokalitetu pronađeni tegovi, koji su se vješali o donji dio mreže i igle za pletenje mreže,¹⁰ što uostalom nije ni čudo, jer smo već spomenuli, da su mrežu poznavali i mezolitičari.

Slika 1.
Koščana udica iz Raba

kim lokalitetima na Hvaru pronašao riblje kosti,¹ što nam, naravno, dokazuje, da su se stanovnici ovoga otoka već tada bavili ribolovom. O tome uostalom imamo još nekoliko potvrda. Znamo na pr, da su u Grapčevoj spilji — najvažnijem lokalitetu iz neolitskog perioda na otoku — pronađene velike količine morskih školjaka, o čemu nas izvještava još R. Gasperini, jedan od prvih istraživača ove znamenite spilje.² Prof. G. Novak, koji je ovu

U mladoj, vinčanskoj kulturi (nazvana po glavnom lokalitetu te kulture, Vinči kraj Beograda), ribolov je još jače razvijen. Osim mreže nosioci ove kulture poznaju i koščane harpune i udice.¹¹ Harpuni su naročito brojni, a ima ih dvije vrste: s jednim i sa dva reda zubaca (sl. 2). Oni su se natakivali na dugu drvenu dršku i privezali za nju konopcem, kako nam to dokazuje rupa, koja se nalazi po sredini harpuna. S takvim harpunom su se lovile ribe na isti način, kojim se danas lovi riba s ostima, a ribe su se gađale ili s obale rijeke ili iz čamca.

Slika 3. — Brončana udica i fragment drvene igle za pletenje mreže iz Donje Doline

Ovakvi harpuni su se inače mogli upotrebljavati i za lov na divlje životinje, ali je van svake sumnje, da je glavna njihova namjena bila za ribolov. Oni su toliko tipični za ovo područje (Podunavlja općenito), da moramo vjerovati, da je ova alatka bila najvažnija u inventaru ribarskog alata u ovo doba.

Udica također imamo dvije vrste: jedna ima okrenutu kuku na zašiljenom vrhu, a druga je nema. Smatra se, da je ovaj drugi, jednostavniji tip, stariji, a prvi razvijeniji, mlađi.¹² Broj udica do sada poznatih nije velik, ali nam njihovo prisustvo u lokalitetima iz toga doba pokazuje, da su stanovnici iz tih naselja znali i za tu ribolovnu tehniku. Najviše su se lovili — to znamo po osteološkim ostacima — jesetra i losos.

Uprkos tome, što su tadašnji ljudi u porječjima panonskih rijeka bili dobri ribari i što su vrlo rado jeli ribu, ipak se ne može tvrditi, da im je ribolov bio glavno zanimanje, makar da su oni, upravo radi ribolova postavljali svoja naselja blizu rijeka. Glavno njihovo zanimanje bila je zemljoradnja i stočarstvo, a ribolovom su oni samo nadopunjavali svoju ishranu.

Koncem neolitske periode i početkom metalnog doba cvjetaju na našem dijelu Panonske nizine razne kulture, od kojih je najvažnija t. zv. slavonska kultura. Nosioći ovih kultura nastavljaju tradicije starijih kultura i intenzivno se bave ribarstvom. Najviše podataka o tome dala su iskapanja najvažnijeg lokaliteta slavonske kulture Vučedola kraj Vukovara, koji je prije rata iskopao R. R. Schmidt. Riblje kosti, koje su u tom lokalitetu pronađene, i opet su nam najbolji dokaz za to.¹³ Oruđe za ribolov se međutim razlikuje donekle od oruđa iz starijeg perioda. Prije svega se sada više rijetko upotreblja-

Slika 4. — Model monoksilnog čamca iz Donje Doline

vaju harpuni sa zupcima, kakve nalazimo u Vinči i drugim lokalitetima starijeg vremena, nego se sada najčešće upotrebljavaju harpuni, napravljeni od vrška jelejnog roga, koji je koso odrezan i zato oštar na jednom kraju. Taj oštri dio vrši ujedno i funkciju kuke: Negdje po sredini ovoga harpuna nalazi se rupa, za koju se harpun pričvršćivao za drvenu dršku. Slične harpune upotrebljavat će mnogo kasnije i Iliri u Bosni (v. sl. 5.). U samom Vučedolu pronađena su tri takva harpuna.¹⁴ Ali daleko važnije sredstvo za ribolov kod stanovnika Vuče-

dolskog naselja bila je mreža. Da su je oni zaista upotrebljavali, dokaz su nam kolotovi od pečene zemlje (njem. Netzsenker), koji su, kao što je poznato, vršili funkciju, koju danas vrše olovni kolotovi. Pronađeno je mnogo komada u Vučedolu¹⁵ kao i u nekim drugim lokalitetima.

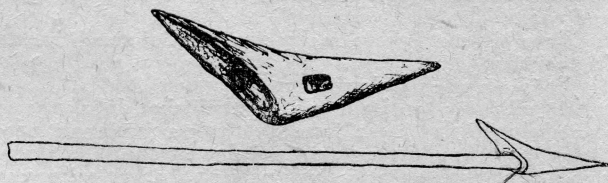
Van svake je sumnje, da su se i stanovnici drugih naselja ove kulturne grupe bavili ribolovom, ali je veći dio tih naselja neistražen, tako da skoro ništa ne znamo o njihovoj ekonomici. Ipak možemo sa priličnom sigurnošću tvrditi, da ribolov nije bio razvijen u svim krajevima, gdje nalazimo lokalitete ove kulture. Tako na pr. nije pronađen ni najmanji trag ribolovu u lokalitetu Hrustovača u Bosni, koji je inače temeljito istražen. Uostalom nisu do sada pronađeni tragovi ribarstva ni u starijim neolitskim naseljima u Bosni. Jedini dokaz za postojanje ove privredne grane u Bosni u neolitsko doba imamo iz lokaliteta Nebo na dolini Bile, gdje je pronađena jedna koščana udica.¹⁶

Slijedeći period naše prahistorije — brončano doba — i inače je slabo poznato, a o ribarstvu toga doba nemamo nikakvih podataka.

N nešto više znam o ovoj privrednoj grani u željezno doba, i to ne za sve pokrajine jednako, nego samo za Bosnu, gdje je taj period najbolje istražen.

Za Dalmaciju na pr. ne znamo skoro ništa, jer su naselja ostala potpuno neistražena. Podatak prof. G. Novaka u pogledu ribolova na Hvaru (u Grapčevoj spilji su naime pronađene velike količine morskih školjaka, u slojevima iz ovoga doba),¹⁷ slabo nam može poslužiti za razumijevanje uloge ribarstva u ekonomici primorskih ilirskih plemena. Naravno, da ne može biti sumnje u to, da su Iliri bili dobri ribari i da će buduća istraživanja svakako osvijetliti i tu stranu dalmatinske prahistorije.

Mnogo više znamo o ribarstvu u sojeničarskim naseljima u Bosni. Arheološka istraživanja dvaju ilirskih naselja, Ripač i Donja Dolina, dala su nam mnoštvo materijala, koji nam omogućuje da rekonstruiramo opću ekonomsku sliku ovih naselja i da zaključimo, da je ribarstvo u sojeničarskim naseljima u Bosni imalo vrlo veliku ekonomsku važnost, makar da stanovnici tih naselja nisu

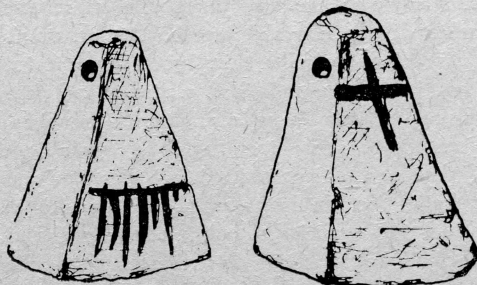
Slika 5. — Harpun iz rižine i rekonstrukcija cijelog harpuna iz Donje Doline

bili pretežno ribari, jer je baza njihove ekonomike — kako se lijepo može vidjeti po iskapanom materijalu — bila zemljoradnja i stočarstvo. Netočno bi međutim bilo tvrditi, da je ribarstvo u tim naseljima bilo sporedno zanimanje. Sama činjenica, da su ta naselja građena nad rijekama ili pokraj njih jasno nam govori, da su oni bili izvrsni ribari, koji su se tom privrednom granom sistematski i intenzivno bavili. To nam potvrđuje i arheološki materijal.

Prije svega treba spomenuti velike količine ribljih kosti, pronađenih u sojenicama kod Donje Doline.¹⁸ Netočno je prema tome tvrdnja prof. A. Benca, da «nisu u sojenicama pronađeni nikakvi ostaci ribljih kosti», jer istraživač D. Doline Č. Truhelka na nav. mjestu izričito naglašava množinu tih ribljih kosti.¹⁹ U samoj Donjoj Dolini pronašao se osim toga i oruđa za ribolov, i to zemljanih kolotura, koji su kao utezi stavljani na donjem dijelu mreže, drvenih kolotura, koji su na mjesto pluta držali gornji dio mreže na površini,²⁰ drveni vršak igle za pletenje mreže (sl. 3), kakve se i danas upotrebljavaju,²¹ metalnih udica, koje se također vrlo malo razlikuju od današnjih.²² U ribolovne svrhe, a vjerojatno i ne samo u ribolovne, upotrebljavali su se sigurno i monoksilni čamci, kakvih je u Donjoj Dolini pronađeno dva komada: jedan dug oko 6 m, a drugi oko 12 m (sl. 4). Osim toga

treba još spomenuti i harpune, napravljene od vrška jelenjeg roga, kakve smo već sreli kod nosilaca slavenske kulture,²³ (sl. 5).

U drugom sojeničarskom naselju kod Ripča (blizu Bihaća), nemamo takvo bogatstvo sredstava za ribolov, ali nemamo razloga da zaključimo, da su oni bili manje ribari od stanovnika Donje Doline. I stanovnici sojenice kod Ripča su poznavali mrežu, kako nam to pokazuju mnogobrojni utezi od pečene gline (sl. 6). Poznavali su i metalne i koščane udice (sl. 7).²⁴

Slika 6. — Zemljani tegovi iz Ripča

Obilje i raznovrsnost sredstava za hvatanje ribe u sojeničarskim naseljima, kao i mnoštvo pronađenih kosti raznih riba dalo je povoda izvrsnom poznavaoču ovih naselja Č. Truhelki, da jednom prilikom nazove stanovnike ovih naselja »ribarskim narodom«,²⁵ što i ne će biti pretjerano, jer je sigurno, da bi oni svoja naselja gradili uz rijeke upravo radi ribolova.

O ribolovu u ostalim naseljima iz ovoga doba u Bosni znamo vrlo malo. Jedino još za stanovnike naselja kod Sanskog Mosta na Sani znamo, da su se bavili tom privrednom granom, i to samo po ostacima ribljih kosti, pronađenih na tom likalitetu,²⁶ i po jednoj ostvi, koja je mogla služiti za ribolov.²⁷

O ribarstvu Ilira u Sloveniji imamo također vrlo malo podataka. Spomenut ćemo samo slučaj Ptujca, gdje je prof. Korošec pronašao riblje kosti, na temelju čega se može zaključiti, da su se stanovnici toga naselja bavili ribolovom.²⁸

Slika 7. — Koščana udica iz Ripča

Iz gornjeg izlaganja smo vidjeli, da su se prahistorijske ljudske grupe, koje su nastanjivale naše krajeve u prahistorijsko doba bavili više ili manje ribolovom i da je ta privredna grana imala u nekim krajevima izuzetno značenje u njihovoj ekonomskoj strukturi. Ali isto tako smo vidjeli, da su podaci o toj djelatnosti vrlo fragmentarni i nedovoljni i da treba još mnogo uraditi, dok se uzmožne dati jedna cjelovitija i točnija rekonstrukcija

kako ribarstva, tako i uopće ekonomike tadašnjih ljudskih zajednica. A da bi se to postiglo potrebno je ne samo više iskopati prahistorijska naselja, nego i obratiti više pažnje osteološkim ostacima s tih naselja, jer se upravo na temelju njih može najbolje rekonstruirati ekonomika prahistorijskog društva, na što dosada, nažalost, arheolozi nisu obratili dovoljnu pažnju.

Napomene:

(Skracenicice: Bull. = *Bullettino di archeologia e storia dalmata* — *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* (Split).
GZM = *Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine* (Sarajevo).

* * *

¹ Bull. VIII, 1885, Supplem., str. 1—2.

² Bull. IX, 1888, Supplem. 10 broju, stranica 4.

³ G. Novak, *Prehistorijski Hvar*, Zagreb, 1955, str. 267 i passim.

⁴ BULL. XIV, 1891, str. 117.

⁵ A. Radmilli, *Isola di Lagosta nella preistoria. No unico in memoria del prof. F. Malavolti*, Moderna, 1955, str. 1—22, passim.

⁶ J. Korošec, *Iskapanja u Danilu kraj Šibenika*, *Ljetopis JAZU*, 60, 1955, g. str. 196.

⁷ Nalazi se u arheološkom muzeju u Zadru. Publicirana je u *Muzeji i Zbirke Zadra*, Zagreb, 1954. g. str. 27.

⁸ G. Novak, o. c. str. 256, Tab. CCXLV, 1.

⁹ L. c., str. 40—41, Tab. CXCIV.

¹⁰ Dr. Arandelović-Garašanin, *Starčevačka kultura*, Ljubljana, 1954. g. str. 142.

¹¹ Detaljno se na oruđe za ribolov iz Vinče osvrnuo istraživač tog naselja prof. M. M. Vasić, *Preistorijska Vinča*, IV, Beograd, 1936. god. str. 159—166.

¹² M. Garašanin, *Hronologija Vinčanske grupe*, Ljubljana, 1951. g. str. 48.

¹³ R. R. Schmidt, *Die Burg Vučedol*, Zagreb, 1945. god. 158.

¹⁴ L. c. str. 105, Tab. 49, sl. 21, 22, 23.

¹⁵ L. c. str. 106, Tab. 49, sl. 11.

¹⁶ GZM, Nove serije, IV—V, 1950. g. str. 33.

¹⁷ G. Novak, o. c. str. 267 i passim.

¹⁸ GZM, XIII, 1901, str. 230.

¹⁹ GZM, Nove serije, VI, 1951. g. str. 276.

²⁰ GZM, XIII, 1901, str. 230.

²¹ GZM, XVI, 1904, str. 444. Tab. LVII, sl. 34.

²² GZM, XVI, 1904, str. 442, sl. 45.

²³ GZM, XIV, 1902., str. Tab. VII. sl. 18 i 18a.

²⁴ GZM, VII, 1895, str. 501, Tab. XXXIX, sl. 374.

²⁵ GZM, XIII, 1901, str. 228.

²⁶ GZM, IX, 1897, str. 307.

²⁷ GZM, XLIII, 1931, str. 3.

²⁸ J. Korošec, *Predzgodovinska naselbina na Ptuj-skem gradu*, Ljubljana, 1951. g. str. 165, 170.